

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 5-son

VOLUME 5 / ISSUE 5 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.5.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Ushbu jurnalda bayon etilgan natijalar, xulosalar, talqinlar ularning mualliflariga tegishli bo‘lib, Toshkent davlat yuridik universiteti g‘oyasi va qarashlarini aks ettirmaydi.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:
O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Sharipov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev,
K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Tasdiqnoma

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 27-oktabrda
bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 15,1
Adadi: 100. Buyurtma: № 181.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Amerika Qo‘shma Shtatlarining Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (AQSh)

M. Vishovatiy – Polshaning Gdansk universiteti professori (Polsha)

M. Hayat – Muhammadiyah Malang universiteti o‘qituvchisi (Indoneziya)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti Yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

A. Yakubov – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro hamkorlik va uzluksiz ta’lim bo‘yicha prorektor, yuridik fanlar doktori, dotsent

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti Davlat va huquq nazariyasi kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati, yuridik fanlar doktori, professor

S. Yusupov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma’muriy va moliya huquqi kafedrasini mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

E. Egamberdiyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Fuqarolik huquqi kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

Sh. Ismoilov – Toshkent davlat yuridik universiteti Mehnat huquq kafedrasini mudiri, yuridik fanlar doktori, dotsent

G. Uzakova – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

G. Yo‘ldasheva – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

A. Yo‘ldoshev – Toshkent davlat yuridik universiteti Konstitutsiyaviy huquq kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar doktori

R. Altiyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasini professori v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasini dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

S. Oripov – Toshkent davlat agrar universiteti Huquqshunoslik kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

F. Hamdamova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti Xalqaro huquq va ommaviy huquq fanlari kafedrasini dotsenti v.b., yuridik fanlar doktori

D. So‘fiyeva – TDYU Davlat va huquq nazariyasi kafedrasini katta o‘qituvchisi, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

R. Kuchkarov – TDYU Umumta’lim fanlar va madaniyat kafedrasini dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi

УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция» – «Yurisprudensiya» – «Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Результаты, выводы и интерпретации, изложенные в данном журнале, принадлежат исключительно их авторам и не отражают идей и взглядов Ташкентского государственного юридического университета.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Э. Шарипов, Е. Ярмолик, Э. Мустафаев, К. Абдувалиева, Й. Махмудов, М. Шаринова, Ш. Бекназарова

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Свидетельство

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
27.10.2025.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 15,1. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 181.

Отпечатано в типографии Ташкентского государственного юридического университета.

100047, г. Ташкент,
ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – профессор юридической школы Бостонского колледжа (Бостон, США), доктор юридических наук

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

М. Хаят – преподаватель Университета Мухаммадия Маланг (Индонезия)

А. Хошимхонов – первый проректор по делам молодёжи и духовно-просветительской работе Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

А. Якубов – проректор по международным связям и дополнительному образованию Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, доцент

М. Ахмедшаева – профессор кафедры теории государства и права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

Х. Хайитов – депутат Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

С. Юсупов – заведующий кафедрой административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

Э. Эгамбердиев – доцент кафедры гражданского права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

Ш. Исмоилов – заведующий кафедрой трудового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, доцент

Г. Узакова – профессор кафедры экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Г. Юлдашева – профессор кафедры международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

А. Юлдашев – доцент кафедры конституционного права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Р. Алтиев – и.о. профессора кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

М. Курбанов – и.о. профессора кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

С. Орипов – доцент кафедры права Ташкентского государственного аграрного университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

Ф. Хамдамова – и.о. доцента кафедры международного и публичного права Университета мировой экономики и дипломатии, доктор юридических наук

Д. Суфиева – старший преподаватель кафедры теории государства и права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

Р. Кучкаров – доцент кафедры общеобразовательных дисциплин и культуры Ташкентского государственного юридического университета, кандидат филологических наук

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

The results, conclusions, and interpretations presented in this journal belong to their authors and do not reflect the ideas and views of the Tashkent State University of Law.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

E. Sharipov, E. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Certificate

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 27.10.2025.

Paper size: A4. Cond.p.f: 15,1.

Units: 100. Order: № 181.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF

B. Khodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

M. Hayat – Lecturer of the University of Muhammadiyah Malang (Indonesia)

A. Khoshimkhonov – First Deputy Rector for Youth Affairs and Spiritual and Educational Affairs of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

A. Yakubov – Deputy Rector for International Relations and Further Education of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Associate Professor

M. Akhmedshaeva – Professor of the Department of Theory of State and Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

Kh. Khayitov – Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

S. Yusupov – Head of the Department of Administrative and Financial Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

E. Egamberdiev – Associate Professor of the Department of Civil Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Sh. Ismoilov – Head of the Department of Labor Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Associate Professor

G. Uzakova – Professor of the Department of Environmental Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law

G. Yuldasheva – Professor of the Department of International Law and Human Rights at Tashkent State University of Law, Doctor of Law

A. Yuldoshev – Associate Professor of the Department of Constitutional Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law

R. Altiev – Acting Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

M. Kurbanov – Acting Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

S. Oripov – Associate Professor of the Department of Law at Tashkent State Agrarian University, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

F. Hamdamova – Acting Associate Professor of the Department of International Law and Public Law at the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law

D. Sufiyeva – Senior Lecturer of the Department of Theory of State and Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

R. Kuchkarov – Associate Professor of the Department of General Sciences and Culture at Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

11 XAYDAROVA MARJONA OLIM QIZI

“Davlat huquqiy siyosati transformatsiyasi” tushunchasi tahlili

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

20 SAFAROV DJAXONGIR ISMOILOVICH

Yangi O'zbekiston parlamenti: zamonaviy holati va kelajak istiqbollari

34 YOQUBOVA UMIDAXON MA'SUDJON QIZI

Pediatrik dori vositalarining xavfsizligini ta'minlashda tizimli chora-tadbirlar: huquqiy jihatlar va xalqaro amaliyot

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

43 XURSANOV RUSTAM XOLMURADOVICH, ABDALIMOVA DARYA ODILOVNA

Xorijiy mamlakatlarda sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish tajribasi: eng yaxshi amaliyotlar sharhi

55 MAMANAZAROV SARDOR SHUXRATOVICH

Biotexnologiya obyektlarining fuqarolik-huquqiy tabiati va xususiyatlari: nazariy-huquqiy tahlil

67 ABDUGAFFAROV DAVRONBEK DILSHOD O'G'LI

Xalqaro tijorat shartnomalarida huquqni tanlash: raqamli tijoratda aniq ifodalangan va ifodalanmagan shakllar

75 ALLAKULIYEV MIRJALOL DAVRONBEKOVICH

Delikt huquqida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish: ularga noto'g'ri ishlov berilganligi va chiqib ketganligi uchun kompensatsiya

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

84 ABDUSAMATOV NURULLO QOBILJON O'G'LI

Uy-joy qurilish shartnomalaridan kelib chiqadigan fuqarolik sud nizolarida isbotlash jarayoni va dalillarning huquqiy ahamiyati

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

94 OTAMIRZAYEV OYBEK MURODULLO O'G'LI

Yer osti suvlarining huquqiy muhofazasi – dolzarb ekologik masala

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

100 KARAKETOVA DILNOZA YULDASHEVNA

Ayb uchun javobgarlik prinsipi va jinoyat subyekti

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

109 SULTONOVA LOBAR MAMARAYIM QIZI

Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston jinoyat-protsessual qonunchiligida ekstraditsiya:
qiyosiy tahlil

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

122 USMANOVA SURAYYO BULTAKOVNA

Jahon Savdo Tashkiloti doirasida turizm xizmatlari bozorining huquqiy tartibga solinishi

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА.
ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 ХАЙДАРОВА МАРЖОНА ОЛИМ КИЗИ

Анализ понятия трансформации государственной правовой политики

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО.
ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

20 САФАРОВ ДЖАХОНГИР ИСМОИЛОВИЧ

Парламент Нового Узбекистана: современное состояние и перспективы развития

34 ЁКУБОВА УМИДАХОН МАЪСУДЖОН КИЗИ

Системные меры по обеспечению безопасности педиатрических лекарственных средств: юридические аспекты и международная практика

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО.
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

43 ХУРСАНОВ РУСТАМ ХОЛМУРАДОВИЧ, АБДАЛИМОВА ДАРЬЯ ОДИЛОВНА

Опыт правового регулирования искусственного интеллекта в зарубежных странах: обзор лучших практик

55 МАМАНАЗАРОВ САРДОР ШУХРАТОВИЧ

Гражданско-правовая природа и особенности биотехнологических объектов: теоретико-правовой анализ

67 АБДУГАФФАРОВ ДАВРОНБЕК ДИЛШОД УГЛИ

Выбор права в международных коммерческих договорах: подразумеваемый и явный выбор в цифровой торговле

75 АЛЛАКУЛИЕВ МИРЖАЛОЛ ДАВРОНБЕКОВИЧ

Защита персональных данных в деликтном праве: компенсация за их неправомерную обработку и утечку

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ
ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

84 АБДУСАМАТОВ НУРУЛЛО КОБИЛЖОН УГЛИ

Процесс доказывания и юридическое значение доказательств в гражданских судебных спорах, возникающих из договоров жилищного строительства

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО.
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

94 ОТАМИРЗАЕВ ОЙБЕК МУРОДУЛЛО УГЛИ

Правовая охрана подземных вод – актуальная экологическая проблема

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

100 КАРАКЕТОВА ДИЛЬНОЗА ЮЛДАШЕВНА

Принцип ответственности за вину и субъект преступления

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

109 СУЛТОНОВА ЛОБАР МАМАРАЙИМ КИЗИ

Экстрадиция в уголовно-процессуальном законодательстве Казахстана, Кыргызстана и Таджикистана: сравнительный анализ

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

122 УСМАНОВА СУРАЙЁ БУЛТАКОВНА

Правовое регулирование рынка туристических услуг в рамках Всемирной торговой организации

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

11 KHAYDAROVA MARJONA OLIM KIZI

Analysis of the concept of the transformation of state legal policy

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

20 SAFAROV DJAKHONGIR ISMOILOVICH

The parliament of New Uzbekistan: current state and future prospects

34 YOQUBOVA UMIDAKHON MASUDJON KIZI

Systemic measures for ensuring the safety of paediatric medicines: legal aspects and international practice

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

43 KHURSANOV RUSTAM KHOLMURADOVICH, ABDALIMOVA DARYA ODILOVNA

Experience of legal regulation of artificial intelligence in foreign countries: a review of best practice

55 MAMANAZAROV SARDOR SHUKHRATOVICH

Civil-legal nature and characteristics of biotechnology objects: theoretical and legal analysis

67 ABDUGAFFAROV DAVRONBEK DILSHOD UGLI

Choice of law in international commercial contracts: tacit and express choice in digital trade

75 ALLAKULIYEV MIRJALOL DAVRONBEKOVICH

Protection of personal data in tort law: compensation for improper processing and leakage

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

84 ABDUSAMATOV NURULLO KOBILJON UGLI

The evidentiary process and the legal significance of evidence in civil litigation arising from housing construction contracts

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

94 OTAMIRZAEV OYBEK MURODULLO UGLI

Legal protection of groundwater is a current environmental issue

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

100 KARAKETOVA DILNOZA YULDASHEVNA

The principle of responsibility for guilt and the subject of the crime

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND
FORENSIC EXPERTISE**109 SULTONOVA LOBAR MAMARAYIM KIZI**

Extradition in the criminal procedural legislation of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan:
comparative analysis

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

122 USMANOVA SURAYYO BULTAKOVNA

Legal regulation of tourism services market within the framework of the World Trade Organization

Kelib tushgan / Получено / Received: 15.09.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 15.10.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 27.10.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.5./KKPJ9003

UDC: 342.2(045)(575.1)

“DAVLAT HUQUQIY SIYOSATI TRANSFORMATSIYASI” TUSHUNCHASI TAHLILI

Xaydarova Marjona Olim qizi,

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi,

Toshkent davlat transport universiteti

“Xalqaro ommaviy huquq” kafedrası o‘qituvchi assistenti

ORCID: 0009-0004-9845-850X

e-mail: marjonkhaydarova3004@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada “davlat huquqiy siyosati transformatsiyasi” tushunchasining nazariy jihatlarini, uning davlat boshqaruvidagi o‘rni va funksional ahamiyati, shuningdek, davlat huquqiy siyosati bilan bog‘liqligi har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqot predmeti sifatida transformatsiya jarayonining davlat huquqiy siyosatidagi o‘rni yoritiladi. Muallif huquqiy siyosat transformatsiyasi yo‘nalishlarini ikki tarmoqqa – progressiv va responsiv yondashuvlar hamda demokratik va inson huquqlari tamoyillari asosidagi yo‘nalishlarga ajratib ko‘rib chiqadi. Metodologik asos sifatida tizimli, mantiqiy va tahliliy yondashuv usullari qo‘llangan. Maqolada, xususan, davlat huquqiy siyosati transformatsiyasining asosiy yo‘nalishlari batafsil tahlil etilib, bu borada bir qator olimlarning ilmiy izlanishlari tahlil manbasi sifatida olingan hamda ularning fikr va qarashlari keltirilgan. Tadqiqot xulosalarida huquqiy siyosat transformatsiyasining o‘ziga xos jihati huquqiy hujjatlar, davlat boshqaruvi funksiyalari hamda zamonaviy axborot texnologiyalarining uyg‘unligida namoyon bo‘lishi ta’kidlangan. Ushbu yondashuvlar huquqiy siyosat transformatsiyasini mustaqil va yetakchi huquqiy yo‘nalishga aylantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, davlat huquqiy siyosati transformatsiyasi jarayonida yuzaga kelayotgan muammo va kamchiliklar chuqur o‘rganilib, ularni amaliy bartaraf etish bo‘yicha bir qator taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: huquqiy siyosat, transformatsiya, davlat huquqiy siyosati transformatsiyasi, raqamlashtirish, jamoatchilik nazorati, inklyuzivlik, institutsional-huquqiy tartib

АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ

Хайдарова Маржона Олим кизи,

самостоятельный соискатель Ташкентского

государственного юридического университета,

ассистент преподавателя кафедры «Международное публичное право»

Ташкентского государственного транспортного университета

Аннотация. В данной статье всесторонне анализируются теоретические аспекты понятия «трансформация государственной правовой политики», его место и функциональное значение в системе государственного управления, а также взаимосвязь с общей правовой политикой государства. В качестве предмета исследования рассматривается роль процесса трансформации

Kelib tushgan / Получено / Received: 12.09.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 10.10.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 27.10.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.5./SBGT7365

UDC: 343.22(045)(575.1)

AYB UCHUN JAVOBGARLIK PRINSIPI VA JINOYAT SUBYEKTI

Karaketova Dilnoza Yuldashevna,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoyat huquqi, kriminologiya
va korrupsiyaga qarshi kurashish
kafedrasida dotsenti,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 000-0001-8586-2328
e-mail: d.yu.karaketova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada jinoyat huquqidagi ayb uchun javobgarlik prinsipi hamda uning jinoyat subyekti bilan o'zaro bog'liqligi tahlil etilgan. Muallif Jinoyat kodeksining 9-moddasida ko'zda tutilgan prinsipning nazariy va amaliy jihatlarini yoritib, aybning qasd va ehtiyotsizlik shakllari, shuningdek, motiv, maqsad va hissiy holatlar kabi qo'shimcha belgilarning ahamiyatini ta'kidlagan. Maqolada aybning falsafiy va huquqiy mohiyati, aybdorlik tushunchasi bilan farqi, shuningdek, chet el huquq tizimlari, xususan, Germaniya jinoyat qonunchiligidagi yondashuvlar bilan qiyosiy tahlil o'tkazilgan. Natijada jinoyat huquqida ayb subyektiv va obyektiv elementlar yig'indisi sifatida qaralishi, jinoyat subyekti esa aybdorlikning asosiy tashuvchisi ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan. Muallif ayb uchun javobgarlik prinsipini shaxsning huquqiy, ijtimoiy va psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq holda jinoiy javobgarlikni belgilashda hal qiluvchi omil sifatida baholagan.

Kalit so'zlar: prinsip, ayb, aybdorlik, jinoyat subyekti, qasd, ehtiyotsizlik, motiv, maqsad, affekt

ПРИНЦИП ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВИНУ И СУБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Каракетова Дильноза Юлдашевна,
доктор философии (PhD) по юридическим наукам,
доцент кафедры «Уголовное право, криминология
и противодействие коррупции»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются принцип ответственности за вину в уголовном праве и его взаимосвязь с понятием субъекта преступления. Автор анализирует теоретические и практические аспекты принципа, закреплённого в статье 9 Уголовного кодекса, раскрывая формы вины – умысел и неосторожность, а также значение дополнительных признаков, таких как мотив, цель и эмоциональное состояние. В работе исследуется философская и правовая сущность вины, её отличие от понятия виновности, проводится сравнительный анализ с зарубежными правовыми системами, в частности с уголовным законодательством Германии. В результате анализа обосновывается, что в уголовном праве вина рассматривается как совокупность субъективных и объективных

элементов, а субъект преступления выступает основным носителем виновности. Автор оценивает принцип ответственности за вину как решающий фактор в определении уголовной ответственности личности, тесно связанный с её правовыми, социальными и психологическими особенностями.

Ключевые слова: принцип, вина, виновность, субъект преступления, умысел, неосторожность, мотив, цель, аффект

THE PRINCIPLE OF RESPONSIBILITY FOR GUILT AND THE SUBJECT OF THE CRIME

Karaketova Dilnoza Yuldashevna,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law,
Associate Professor at the
Department of Criminal Law,
Criminology, and Anti-Corruption,
Tashkent State University of Law

Abstract. This article analyzes the principle of responsibility for guilt in criminal law and its relationship with the subject of the crime. The author, highlighting the theoretical and practical aspects of the principle provided for in Article 9 of the Criminal Code, emphasizes the significance of such additional features as intentional and negligent forms of guilt, as well as motives, goals, and emotional states. The article provides a comparative analysis of the philosophical and legal essence of guilt, its difference from the concept of guilt, as well as approaches to foreign legal systems, in particular, German criminal legislation. As a result, it has been scientifically substantiated that in criminal law guilt is considered as a combination of subjective and objective elements, and the subject of the crime is the main bearer of guilt. The author assessed the principle of responsibility for guilt as a decisive factor in determining criminal liability in close connection with the legal, social, and psychological characteristics of the individual.

Keywords: principle, guilt, culpability, subject of crime, intent, negligence, motive, purpose, affect

Kirish

Jinoyat kodeksining 9-moddasiga muvofiq, shaxs qonunda belgilangan tartibda aybi isbotlangan ijtimoiy xavfli qilmishlari uchungina javobgar bo'ladi.

Jinoyat huquqida ayb – bu jinoyat subyekting o'z qilmishini (harakat yoki harakatsizlikni) va uning jamiyat uchun xavfli oqibatlarini idrok etish va unga munosabatini aks ettiruvchi subyektiv tomonning majburiy belgisi hisoblanadi.

Ayb shaxsning jinoyat sodir etganligi uchun jinoiy javobgarlikka tortilishida markaziy ahamiyatga ega. Jinoiy javobgarlik faqat ayb mavjud bo'lganidagina yuzaga keladi, shu ma'noda "aybsiz javobgarlik" jinoyat huquqiga zid ekanligini ta'kidlash joiz.

Ushbu tadqiqotda ilmiy tahlilning zamonaviy usullari, huquqiy nazariya va amali-

yotda qo'llanadigan umumiy va xos ilmiy usullardan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi dissertatsiyaning maqsadi va vazifalaridan kelib chiqib tanlangan bo'lib, mantiqiy tahlil va umumlashma usuli, tarixiy-qiyosiy tahlil usuli, qiyosiy-huquqiy usul, normativ-huquqiy tahlil usuli, ilmiy tahlil va doktrinal yondashuv hamda tavsiyaviy modellashirish usuli qo'llandi.

Asosiy qism

Jinoyat huquqiga muvofiq, ayb qasd va ehtiyotsizlik shakllarida bo'ladi. O'z navbatida, qasd va ehtiyotsizlik ham turlarga bo'linadi. Bunda qasd to'g'ri va egri qasdga, ehtiyotsizlik o'z-o'ziga ishonish va beparvolikka bo'linadi.

Ayb obyektiv mavjud bo'lib, u ayblov hukmida aniqlanishi va mustahkamlanishi kerak. Ayb jamiyat uchun xavfli qilmishni sodir

etish orqali shaxsning irodaviy harakatining ma'lum bir yo'nalishini aks ettiradi. Shu bilan birga, har qanday ixtiyoriy harakat, jumladan, huquqqa xilof qilmish ham, shaxs harakat qilayotgan sharoitlarni ma'lum darajada anglashi bilan bog'liq bo'ladi. Jinoyatchining ongli-ixtiyoriy harakati va uning baholanishi jinoiy javobgarlik va jazo qo'llashga oid barcha masalalarni hal etishning asosini tashkil qiladi.

Jinoyat kodeksining 9-moddasida ayb uchun javobgarlik, ya'ni shaxs qonunda belgilangan tartibda aybi isbotlangan ijtimoiy xavfli qilmishlari uchungina javobgar bo'lishi prinsipi belgilangan.

A. Toshpulatovning (2023) fikricha, "Konstitutsiyamizning 26-moddasida jinoyat sodir etishda ayblanayotgan shaxslarning jinoyat ishi sudda qonunda belgilangan tartibda, oshkora muhokama qilinishi va uning aybi isbotlanmaguncha aybdor hisoblanmasligi aks ettirilgan bo'lib, bu prinsip nafaqat jinoyat huquqida, balki jinoyat-protsessual huquqida ham aybsizlik prezumpsiyasi sifatida mavjuddir".

Ayb – bu jinoyat subyektining sodir etgan yoki sodir etilishi mumkin bo'lgan harakatga nisbatan intellektual va irodaviy munosabatidir. Bu nuqtayi nazardan ayb faqat ruhiy munosabat sifatida qabul qilinib, subyektning o'ziga xos bahosi yoki muayyan vaziyatdagi shaxsiy xatti-harakatlariga nisbatan o'ziga bergan bahosi sifatida tushuniladi (Kudryavtsev et al., 2005).

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 20-22-moddalarida ayb aynan shu tarzda bayon etilgan bo'lib, unda qasd va ehtiyotsizlik shakllari, shuningdek, ularning turlari – to'g'ri va egri qasd, ehtiyotsizlik va uning turlari o'z-o'ziga ishonish hamda beparvolik ajratib ko'rsatilgan. Ayb tushunchasiga bunday ruhiy yondashuv jinoyat huquqi ilm-fanida eng ko'p tarqalgan bo'lib, u o'z ildizlarini Gegel tomonidan taklif etilgan aybning falsafiy tushunchasiga asoslanadi. Unga ko'ra, ayb – boshqa subyektlarning uning ha-

rakatlariga bergan tashqi bahosi emas, balki avvalo, shaxsning o'ziga xos irodasi va ongi hisoblanadi. Biroq Gegel (1990) ta'kidlaganidek, shaxsning o'z aybini tan olishi ham uning jinoyat qilganligi uchun javobgar bo'lishini anglatmaydi.

Aynan shu Gegel falsafasidan aybning qasd shaklining ruhiy jihatiga oid barcha zamonaviy qarashlar shakllangan. Ya'ni ayb qilmish oqibatida jamoat uchun xavfli oqibatlarining sodir bo'lishini yoki sodir bo'lishi mumkinligini anglash, bunday oqibatlarni keltirib chiqarishga irodaviy istak yoki ularning yuzaga kelishini xohlash sifatida baholalanadi.

Boshqa tomondan ayb – jinoyat tarkibi mazmunining ajralmas qismi yoki jinoyat tarkibi subyektiv tomonining elementi hisoblanadi. Bu nuqtayi nazardan ayb yuqorida ko'rib chiqilgan ruhiy jihat bilan ko'p jihatdan umumiylikka ega, chunki u ham xuddi shu shakllar – qasd va ehtiyotsizlik asosida belgilanadi. Biroq bu yerda aybni jinoyatni sodir etgan yoki uni sodir etish niyatida bo'lgan shaxsning o'zi emas, balki qonun chiqaruvchi baholaydi va bu baholash shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish uchun zaruriy shart sifatida ko'riladi (Golubev, 2013). Bunda ayb jinoyat qonunining Maxsus qismi normalarida o'zining aniq ifodasini topadi.

Shu bilan birga, paradoks shundan iboratki, subyektning harakatini "tashqi" baholash uchun uning o'z harakatlariga bo'lgan "ichki" munosabatini baholash mezonlaridan foydalaniladi. Bu "tashqi" bahoning muayyan darajada ideallashtirilishiga olib keladi. Ya'ni normal, qonunga itoatkor va huquqiy ongga ega subyekt o'z harakatlarini qanday baholashi kerakligi, uning qilmishiga nisbatan tashqi bahoning asosiy ko'rsatkichi hisoblanadi.

Masalan, o'g'ri o'g'irlikni sodir etayotganda uning harakatlari qonunning u yoki bu normasiga qay darajada zid ekanligi har doim ham o'ylab o'tirmaydi. U hatto, o'zining voyaga yetmaganligi yoki boshqa holatlar sababli, ushbu harakatining qonunga zid-

ligi yoki uning uchun qonunda javogarlilik belgilanganligi haqida bexabar bo'lishi ham mumkin. Bunday holda, ya'ni qilmishi uchun javobgarlik mavjudligi haqida xabardor emasligi yoki uning oqibatlarini anglamaganligi jinoiy javobgarlikdan ozod qilinishiga olib keladimi? Chunki u o'zini aybdor deb hisoblamasligi mumkin va o'z harakatlarini odatiy *modus vivendi*¹ (hayot tarzi) doirasida, shuningdek, uning uchun xos bo'lgan *modus operandi*² (harakat usuli) asosida sodir etgan bo'ladi-ku? Albatta, bunday holatda, shaxs jinoiy javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin emas, chunki qonunni bilmaslik, shuningdek, uni majburiy qoida sifatida qabul qilmaslik javobgarlikdan ozod qilmaydi. Shu sababli, yuqorida qayd etilgan harakatga nisbatan (o'z qilmishini to'la anglamagan holda o'g'irlik qilgan shaxsning) "ichki bahoning" idealashtirilishini jinoiy jazolanadigan harakatga nisbatan "tashqi baholash" mezoni sifatida qabul qilish mumkin.

Shu bilan birgalikda, ayb subyektiv tomonning yagona elementi emas, ko'pchilik jinoyat tarkiblari uchun subyektiv tomonning fakultativ elementlari sifatida jinoyatning motivi va maqsadi ham muhim ahamiyat kasb etadi (Zotova, 2021).

Motiv va maqsadni aniqlash subyektning aybini, ya'ni uning o'z qilmishiga nisbatan ruhiy munosabatini tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi. Agar Jinoyat kodeksining Maxsus qismida muayyan jinoyat tarkiblarida motiv yoki maqsad to'g'risida to'g'ridan to'g'ri ko'rsatilmagan bo'lsa, ular fakultativ belgilar sifatida baholanadi.

Ayrim rossiyalik olimlar, jumladan, N.A. Chernova (2016), jinoyatning subyektiv tomonida emotsional elementlarni ham ajratib ko'rsatadilar. Bu elementlar yuqorida tasvirlangan aybning ruhiy elementlari – ong

va iroda bilan yaqin bog'liq bo'lsa-da, ularni mustaqil tarkibiy qism sifatida qaraydilar va isbotlanishi lozim bo'lgan elementlar sifatida faqat ikki jinoyat tarkibida mustahkamlangan, deb hisoblaydilar. Uning fikricha, RF Jinoyat kodeksining 107-moddasida javobgarlik belgilangan "Affekt holatida sodir etilgan qotillik" va 113-moddasi "Affekt holatida sog'liqqa og'ir yoki o'rtacha og'ir zarar yetkazish" jinoyatlarida affekt, ya'ni kuchli ruhiy hayajon subyektiv tomonning emotsiyaviy tarkibiy qismi jinoyat tarkibini shakllantiruvchi element sifatida qaralishi lozim.

K. Hakimov (2022) fikricha, o'zida vaziyatga bog'liq ravishda vujudga kelish xususiyatini kasb etuvchi kuchli ruhiy hayajonlanish (affekt) holatida sodir etilgan jinoyatlarda aybdorning o'ziga xos ijtimoiy xavflilik darajasini inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Garchi kuchli ruhiy hayajonlanish (affekt) holatida shaxsning xulq-atvori o'zi uchun odatdagidek bo'lmasa-da, unda aybdor shaxsining o'ziga xos jihatlari va aniq ijtimoiy-psixologik sifatlari namoyon bo'ladi.

Uning fikricha, affekt (kuchli ruhiy hayajonlanish) holatida sodir etilgan jinoyatni qonun bilan muhofazalanadigan ijtimoiy munosabatlarga zarar yetkazuvchi ijtimoiy xavfli qilmish sifatida emas, balki jinoyatni sodir etishga olib keluvchi bir qancha sabablarga ega bo'lgan sotsial hodisa sifatida baholaganimizda, ko'pchilik holatlarda aybdor ijtimoiy xavfli qilmish sodir etishni to'g'ridan to'g'ri maqsad qilmaganligiga va uni o'zidagi vaziyatga nisbatan salbiy ta'sirini to'xtatishga yetarli darajada kuch topa olmaganligiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Shu sababdan ham, affekt jinoyat qonuni-da javobgarlikni yengillashtiruvchi holat sifatida (JK 98-, 106-moddalari)da baholanadi.

¹ Modus vivendi (lot. - hayot tarzi, kun kechirish usuli) diplomatik termin bo'lib, kelishuv asosida vaqtinchalik hayot tarzi bo'lib, keyinchalik doimiy xususiyat kasb etadigan kelishuv tuzilguncha amal qiladigan sharoitga nisbatan qo'llaniladi. Ushbu matnda esa, ma'lum bir shaxsning ma'lum bir hayotiy vaziyatda yashab qolish tarzi sifatida keltirilmoqda.

² Modus operandi (lot. - harakat usuli). Kriminologiyada jinoyatchi shaxsining kriminologik portretini yaratishda qo'llaniladi va odatda biror-bir jinoyatni sodir qilgan gumon qilinuvchini aniqlash va ushlashda imkon beradi.

Aybning uchinchi jihati – aybdorlik bo'lib, u nafaqat subyektiv, balki obyektiv omillarni ham o'z ichiga oladi. Jinoyat qonunchiligi aynan shu omillar bilan jinoiy javobgarlik yuzaga kelishini bog'laydi, ya'ni jinoyat qonun bilan taqiqlangan ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etish uchun javobgarlikni belgilaydi.

JK 9-moddasida belgilangan ayb uchun javobgarlik prinsipi mazmuniga qarasak, qonun chiqaruvchi jinoiy javobgarlikni subyektiv o'z aybini ruhiy anglashi yoki huquqni qo'llovchi organ tomonidan muayyan harakatda aniq bir ayb shaklini belgilash bilan bog'lamaydi.

JK 9-moddasida shaxsning jinoyat sodir etganligi uchun aybdorligi umumiy tarzda belgilanganligini ko'rish mumkin. Bu holda, faqat subyektiv elementlarni aniqlash bilan cheklanib qolmay, balki jinoyat tarkibining obyektiv elementlarini ham belgilash talab etiladi. Bular qatoriga obyekt, obyektiv tomon, zarur hollarda esa – yuzaga kelgan oqibatlar yoki obyektiv dunyoda sodir bo'lgan o'zgarishlar kiradi. Bunda faqat jinoyat sodir etgan shaxsning shaxsiy his-tuyg'ulari yoki huquqni qo'llovchi organ tomonidan bunday harakatga berilgan subyektiv baholar bilan cheklanish mumkin emas.

Masalan, shaxs o'zgalar mulkini talon-toraj qilganida, bu holat bo'yicha ma'lum bir irodaviy va ongli kechinmalarni boshdan kechirishi mumkin. Huquqni qo'llovchi organ bunday talon-toraj qasddan sodir etilgan deb baholashi ehtimoli bor. Bu xulosa subyektiv harakatlarining tashqi ko'rinishiga asoslanib chiqariladi. Biroq, agar bunday talon-toraj ahamiyatsiz bo'lsa, ya'ni qonunda jinoyat deb hisoblanishi uchun belgilangan chegaradan past bo'lsa, shaxsni jinoyat sodir etganlikda aybdor deb topish mutlaqo noto'g'ri bo'ladi. Bunday holat ma'muriy huquqbuzarlik sifatida baholanadi (Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 61-moddasi).

Shu bilan birga, tashqi ko'rinishidan talon-torajga o'xshagan qilmish, jinoyat qonunida ko'zda tutilgan ayb shakllarisiz sodir

etilgan bo'lsa, uni jinoyat sifatida baholash mumkin emas. Ya'ni obyektiv ayblov (aybdorlikni faqat tashqi harakat asosida belgilash) qabul qilinmaydi.

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirganda, ayb va aybdorlik tushunchalari aynan bir xil emasligini ta'kidlash lozim. Ayb aybdorlik tushunchasining tarkibiy qismi bo'lib, u qonun bilan belgilangan obyektiv va subyektiv elementlar yig'indisi natijasida shakllanadi. Shu bilan birga, ayb obyektiv ayblov imkoniyatini istisno etuvchi zaruriy element hisoblanadi.

Ayb jinoyat huquqida ikki jihatdan – ruhiy va mazmun jihatidan namoyon bo'ladi. Ruhiy jihat – subyektiv o'z harakatlarini "qanday bo'lishi kerak" deb qabul qilishi, ya'ni aybni ideallashtirilgan tarzda anglashi bilan bog'liq. Mazmuniy jihati esa, qonun chiqaruvchi va huquqni qo'llovchi organ tomonidan subyektiv tomonning "tashqi" baholanishiga taalluqli. Ayb subyektiv tomonning zaruriy elementi hisoblanadi, biroq u yagona element emas. Subyektiv tomonga motiv, maqsadlar, shuningdek, hissiyot va emotsional elementlar ham kirishi mumkin. Qonun chiqaruvchi ularni aybni og'irlashtiruvchi yoki yengillashtiruvchi holatlar sifatida e'tiborga olishi mumkin.

A. Toshpulatov (2023) ta'kidlaganidek, "Xorijiy davlatlar qonunchiligida jinoyat tarkibi sifatida ayb tushunchasi va aybdorlik masalasi kengroq talqin qilinganligini kuza-tishimiz mumkin. A. Jalinskiy va A. Rerixtlar (2001) Germaniya jinoyat huquqini tahlil qilish asosida jinoyat tushunchasini uch belgidan, ya'ni jinoyat tarkibining mavjudligi (obyektiv va subyektiv belgilarning mavjudligi), qilmishni jinoyat deb topishni istisno qiladigan holatlarning yo'qligi va jinoyatning mustaqil belgisi sifatida aybdan iboratligini ko'rsatishgan. Ularning fikricha, Germaniya jinoyat huquqida aybdorlik va huquqqa xiloflik o'rtasida jiddiy farq mavjud bo'lib, qilmish huquqqa xilof, ammo aybsiz deb topilishiga asos bo'ladi. Bundan tashqari, ularda ayb va ehtiyotsizlik ikki xil tushuncha sifatida qaraladi.

Jinoyat qonunida aybdorlik prinsipi (“nula poena sine culpa”) huquqiy davlat prinsipi elementlaridan bo‘lib, Germaniyada konstitutsiyaviy maqomga ega. Germaniya Jinoyat kodeksining (2023-yil may) 46-moddasiga ko‘ra, jinoyat sodir etgan shaxsning aybi jazo tayinlashning asosi hisoblanadi. Jazoni belgilashda uning aybdorning kelajakdagi ijtimoiy hayotiga ta’siri inobatga olinadi.

Jazo tayinlashda jinoyat sodir etgan shaxsning foydasiga va zarariga ta’sir etuvchi holatlar, shaxsning holatlari hisobga olinadi. Bunda quyidagilarga alohida e’tibor qaratiladi:

Jinoyatchini harakatga undovchi sabab va maqsad, undan kelib chiqadigan fikrlash tarzi, jinoyat sodir etishdagi irodasi, majburiyatlarni buzish darajasi, jinoyatni amalga oshirish usuli, jinoyat sodir etilgunga qadar ayblanuvchining turmush tarzi, uning shaxsiy va moddiy ahvoli, jinoyatdan keyingi xulq-atvori (yetkazilgan zararni qoplash va jabrlanuvchi bilan yarashish) (Germaniya, 2023-yil may).

Ko‘rinib turibdiki, Germaniya jinoyat qonunchiligida shaxsni jazolash uchun asosiy mezon aybning mavjudligini aniqlash hisoblanadi” (Toshpulatov, 2023).

Biz ham A. Toshpo‘latovning fikrlarini qo‘llab-quvvatlab, jinoyat huquqiga oid adabiyotlarda, shuningdek, huquqni qo‘llash amaliyotida asosiy e’tibor jinoyat tarkibi (obyekt, obyektiv tomon, subyekt va subyektiv tomon) mavjudligini aniqlashga qaratilganini, ammo shaxsning nima uchun jinoyat sodir etganligi, uni jinoyatga undagan sabablar, jinoyat sodir etishiga olib kelgan vaziyatlar, tayinlanadigan jazoning aybdorning tuzalishi va keyingi hayotiga qanday ta’siri masalalariga yetarlicha e’tibor berilmaganligini ta’kidlaymiz.

Huquqni qo‘llash amaliyoti nuqtayi nazaridan ayb tushunchasi qanchalik muhim bo‘lsa, shaxsning o‘z qilmishiga nisbatan aybdorlik munosabatini tashkil etuvchi unsurlar va ularning jinoyat ishi bo‘yicha majburiy

ravishda isbotlanishi zarurligi masalasi ham shunchalik dolzarbdir. Shuningdek, qaysi subyektiv belgilar barcha hollarda aniqlanishi shart va qaysilari faqat muayyan vaziyatlarda o‘rganilishi lozimligini belgilash ham muhim masala hisoblanadi.

Qonun chiqaruvchi jinoyat qonunining 20-moddasida har qanday ijtimoiy xavfli qilmish va undan kelib chiqqan oqibatlarga nisbatan aybning qasddan yoki ehtiyotsizlikdan sodir etilganligini aniqlash zarurligini ta’kidlaydi. Jinoyat kodeksining Umumiy qismida jinoyatni kvalifikatsiya qilishga ta’sir ko‘rsatuvchi aybning ruhiy holatini belgilaydigan bir qator ruhiy jarayonlar ko‘rsatib o‘tilgan. Masalan, jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy qaytish (26-modda), zaruriy mudofaa (37-modda), jismoniy yoki ruhiy majburlash yoxud qo‘rqitish natijasida jinoyat sodir etish (411-modda), chin ko‘ngildan pushaymon bo‘lish (55-modda), amalda pushaymonlik (571-modda), aybga iqrorlik (572-modda) va boshqalar.

Bundan tashqari, Maxsus qismdagi bir qator moddalarda jinoyat tarkibi tavsifida kvalifikatsiyalovchi belgi sifatida motiv, maqsad va hissiyotlarda namoyon bo‘ladigan subyektiv belgilar nazarda tutilgan. Masalan, kuchli ruhiy hayajonlanish (98- va 106-moddalar), g‘arazgo‘ylik yoki boshqa past niyatlarda farzandlikka olish sirini oshkor qilish (125-modda), pornografik mahsulotni tarqatish, reklama qilish, namoyish etish maqsadida tayyorlash (130-modda) va boshqalar.

Jinoyat huquqiga oid adabiyotlarda shaxsning o‘z qilmishiga nisbatan aybdorlik hissiga oid uchta asosiy yondashuvlar mavjudligini ko‘rishimiz mumkin.

Birinchi yo‘nalishda ayb (aybdorlik) muayyan jinoyatning subyektiv va obyektiv belgilari yig‘indisi sifatida talqin etiladi. Bu qarash sobiq Sovet Ittifoqi davri olimlarida keng tarqalgan bo‘lib, bir tomondan, obyektiv ayblovni keskin tanqid qilishdan, boshqa tomondan esa aybni javobgarlikning asosi deb belgilashdan kelib chiqadi (mamlaka-

timiz Jinoyat kodeksining 9-moddasidagi ayb uchun javobgarlik prinsipi ham aynan shu yondashuvga tayanadi). Shuningdek, bu yondashuv aybning ijtimoiy mohiyatini aniqlashga intilishga asoslanadi. Bunda, ayb aybdorlik sinonimi sifatida qaralsa-da, shaxsning ongida sodir bo'ladigan barcha jarayonlardan kengroq tushuncha sifatida tahlil qilingan.

Ikkinchi yondashuvda (asosan 1990–2000-yillarda) birinchi yondashuv tanqid qilinib, ayb va aybdorlik tushunchalari bir-biriga aralashib ketganligi, natijada ikkita “ayb” yuzaga kelganligi ta'kidlanadi. Bundan tashqari, aybni bunday keng talqin qilish huquqni qo'llash faoliyatida qiyinchiliklar keltirib chiqarishi, unda obyektiv belgilarni ikki marta – ham jinoyat tarkibining alohida elementi sifatida, ham aybning bir qismi sifatida aniqlash zarurligi ko'rsatib o'tiladi. Ba'zi olimlar jinoyatning subyektiv tomoni va ayb tushunchalarini aynan bir xil deb hisoblaydilar. Ularning fikricha, har ikkisi ham jinoyat sodir etish bilan bog'liq barcha ruhiy jarayonlarni qamrab oladi. Bu fikr odatda quyidagicha asoslantiriladi: “Qonun chiqaruvchi motiv, maqsad va his-tuyg'ularni ayb shakllarining ta'rifiga kiritmagan holda, har qanday inson xatti-harakatlari, jumladan, jinoiy harakatlar ham, ruhiy faoliyatning ushbu tarkibiy qismlariga doimo ega ekanligini nazarda tutadi” (Voroshilin & Kriger, 1978).

A.I. Rarog (1987) fikricha, “Aybni jinoyatning subyektiv tomoni deb tushunish, qonunchilikda belgilangan ayb tushunchasi mos kelmaydi, ayb tushunchasini noaniqlashtiradi, uning ham yuridik tavsifi, ham psixologik mazmuni nuqtayi nazaridan chegaralarini belgilashni qiyinlashtiradi, motiv va maqsadning aybdagi aniq o'rnini belgilamaydi, ayb shaklini uning mazmunidan ajratishga yo'l qo'yadi, bu esa konseptual xatolarga olib kelishi mumkin, asossiz ravishda ayb mazmuniga motiv, maqsad, affekt, his-tuyg'ular kabi psixologik kategoriyalarni kiritadi, holbuki, bular aybdor shaxsning jinoiy harakatga nis-

batan ruhiy munosabatining to'g'ridan to'g'ri elementlari emas”.

Hozirgi vaqtda adabiyotlarda keng tarqalgan yondashuvga ko'ra, ayb har qanday jinoyat tarkibining zaruriy belgisi hisoblansa-da, ammo motiv, maqsad va ba'zan hissiyotni o'z ichiga olgan jinoyat subyektiv tomonining bir elementidir. Bunda motiv, maqsad va hissiyotlar fakultativ belgilar bo'lib, faqat ayrim jinoyatlar uchun zaruriy belgilar bo'lishi mumkin.

Bu yerda jinoyat sodir etishga undagan turtki (pobujdeniye) odatda motivning sinonimi sifatida ko'riladi. Ammo psixologiya fani nuqtayi nazaridan bu noto'g'ri, chunki turtki hissiyot va ehtiyojlardan iborat bo'lib, ular ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin va motiv shakllanishidan oldingi holat sifatida qaraladi. Motiv esa muayyan qaror qabul qilish va uni asoslash uchun zarur psixologik sharoit sifatida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, hissiyot, affekt subyektiv tomon elementlariga kirmaydi, balki ular jinoyatchi shaxsini tavsiflovchi belgilar hisoblanadi (Rarog, 2008), degan qarashlarga ham qo'shilib bo'lmaydi.

Hissiy jarayonlar yoshga doir ruhiy barqarorlikni aniqlashda (jinoiy javobgarlik uchun yoshga doir aqli rasolik) muhim ahamiyat kasb etadi va bu ma'noda ular ko'proq subyektning xususiyati sifatida qaralishi mumkin. Ya'ni muayyan shaxsga xos his-tuyg'ular uning jahldor yoki mehribon ekanligini ko'rsatuvchi belgilari sifatida baholanishi mumkin.

Biroq, faol rivojlanib, muayyan xatti-harakatda namoyon bo'ladigan hissiyotlar, ayniqsa, affekt, jinoyatchi shaxsining tub mohiyatini aks ettirmaydi, chunki ular uning odatiy xulq-atvoriga mutlaqo xos bo'lmasligi mumkin. Ular aybdor shaxsning ruhiy faoliyatidagi aqliy va irodaviy jarayonlarga ma'lum bir ta'sir ko'rsatib, jinoyatning subyektiv tomoni belgisi sifatida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, jinoyat subyektini va ayb o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligini ham

ta'kidlash joiz. Chunki bu ikkala tushuncha ham subyektiv-obyektiv xususiyatga ega. Jinoyat subyektining majburiy belgilari, xuddi aybning majburiy tarkibiy qismlari singari, bir tomondan, ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan shaxsning ongli-irodaviy ichki xususiyatlarini tavsiflaydi. Boshqa tomondan esa, ular jamiyat va davlat tomonidan majburiy ijtimoiy-huquqiy baholashga sabab bo'ladi (Veklenko, 2003).

Boshqa jihatdan qaraydigan bo'lsak, shaxsning aybini uning motiv va maqsadlarini bilmasdan turib aniqlab bo'lmaydi va bu qonunchilikda ham o'z aksini topgan. Jumladan, Jinoyat-protsessual kodeksining 82-moddasida ayblash va hukm qilish asoslaridan biri sifatida jinoyatning to'g'ri yoki egri qasd bilan yoxud beparvolik yoki o'z-o'ziga ishonish oqibatida sodir etilganligi, jinoyatning sabablari va maqsadlari isbotlangan bo'lishi kerakligi belgilangan.

Ehtiyotsizlik tufayli sodir etilgan jinoyatlarda, odatda, motiv va maqsadni aniqlash talab qilinmaydi. Biroq ba'zi ehtiyotsizlikdan sodir etilgan jinoyatlarda ham motiv va maqsadni aniqlash shaxsni jinoiy javobgarlikka tortishda muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Masalan, shaxs o'zini himoya qilish maqsadida quroldan o'q uzganligi yoki shovqin solayotgan qo'shnilarini qo'rqitish uchun o'q otganligi natijasida ehtiyotsizlikdan kelib chiqqan o'lim holatlarida motiv va maqsad aniqlanishi shart bo'ladi.

Xulosa

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, ayb uchun javobgarlik prinsipi, avvalo, jinoyat subyekti bilan chambarchas bog'liqdir. Ayb uchun javobgarlik prinsipi va jinoyat subyektining o'zaro bog'liqligi quyidagilarda namoyon bo'ladi, ushbu prinsipga ko'ra, shaxs faqat o'zining aybi bilan sodir etgan jinoyati uchungina javobgarlikka tortilishi mumkin. Bu holat jinoyat subyekti tushunchasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, jinoiy

javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan shaxsning huquqiy, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini o'z ichiga oladi.

Ayb uchun javobgarlik prinsipi va jinoyat subyektining o'zaro bog'liqligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- jinoiy javobgarlik faqat aybli ravishda sodir etilgan jinoyat uchun kelib chiqadi;

- ayb uchun javobgarlik prinsipi qonunchilikda shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish uchun aybdorlikni isbotlash majburiyatini belgilaydi;

- obyektiv ayblovga yo'l qo'yilmaydi;

- jinoiy javobgarlikni belgilash uchun shaxsning jinoiy qilmishga nisbatan ongli va irodaviy munosabati isbotlanishi lozim;

- ayb shaxsning o'z harakatlariga nisbatan ichki ruhiy munosabatidir. U ijtimoiy xavfli qilmish va uning oqibatlarini anglash, shuningdek, bu oqibatlarni keltirib chiqarish istagi yoki bunday holatga yo'l qo'yish irodasi bilan bog'liq;

- jinoyat subyekti aybdorlikning asosiy tashuvchisi bo'lib, uning jinoiy javobgarligi aynan aybning shakli va mazmuniga bog'liq holda belgilanadi.

Jinoyat huquqida shaxs jinoyat subyekti deb tan olinishi uchun u quyidagi asosiy belgilarga ega bo'lishi lozim: jismoniy shaxs bo'lishi; javobgarlik yoshiga yetgan bo'lishi va aqli raso bo'lishi.

Ba'zi jinoyat tarkiblarida motiv va maqsad subyektiv tomonning zaruriy elementlaridan biri hisoblanadi.

Ayb uchun javobgarlik prinsipi va jinoyat subyekti o'rtasidagi bog'liqlik jismoniy shaxs ekanligi, yosh, aqli rasoligi va ayb shakli kabi mezonlar orqali namoyon bo'ladi. Jinoyat huquqi subyektiv va obyektiv belgilarni o'zaro uzviy bog'liq holda baholashni talab etadi. Shu sababli shaxsning aybini aniqlashda uning jinoiy xatti-harakatga nisbatan ruhiy munosabati, maqsadi va motivlari ham inobatga olinadi.

REFERENCES

1. Chernova, N. A. (2016). *Emotsii v strukture sub'yektivnoy storony prestupleniya* [Emotions in the structure of the subjective side of a crime]. *Sovremennyy yurist [Modern Lawyer]*, 2, 108–119.
2. Gegel, F. (1990). *Filosofiya prava* [Philosophy of Law]. USSR Academy of Sciences, Institute of Philosophy (p. 161). Moscow: Mysl Publ.
3. Golubev, N. A. (2013). K voprosu o vine v ugovnom prave [On the issue of guilt in criminal law]. *Yuridicheskaya nauka i praktika: Vestnik Nizhegorodskoy akademii MVD Rossii [Legal Science and Practice: Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia]*, 21. <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-vine-v-ugolovnom-prave>
4. Golovnenkov, P. V. (2021). *Ugolovnyy kodeks Federativnoy Respubliki Germanii. Nauchno-prakticheskiy kommentariy i perevod teksta zakona* [Criminal Code of the Federal Republic of Germany. A scientific and practical commentary and translation of the text of the law]. University of Potsdam Press, Germany. https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-Übersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf
5. Hakimov, K. (2022, August). Affekt holatida sodir etilgan jinoyatlarning kriminologik tavsifi va jinoyatchi shaxsini tushunish muammolari [Criminological description of crimes committed in a state of affect and problems of understanding the identity of the criminal]. *Obshchestvo i innovatsii [Society and Innovation]*, 3 (3), 31–42. https://www.researchgate.net/publication/362419169_Affekt_olatida_sodir_etilgan_zinoatlarning_kriminologik_tavsifi_va_zinoatci_sahsini_tusunis_muammolari
6. Kudryavtsev, N. I., Malinin, V. N., Pavlov, V. B., Korzhanskiy V. G., et al. (2005). *Entsiklopediya ugovnogo prava: Sostav prestupleniya* [Encyclopedia of Criminal Law: Elements of a Crime] (4, 796). St. Petersburg: Professor Malinin Publ.
7. Korzhanskiy, N. I., Kudryavtsev, V. N., Malinin, V. B., Pavlov, V. G. et al. (2005). *Entsiklopediya ugovnogo prava: Elementy prestupleniya* [Encyclopedia of Criminal Law: Elements of Crime] (4, 796). St. Petersburg Professor Malinin Publ.
8. Rarog, A. I. (1987). *Vina v sovetskom ugovnom prave* [Guilt in Soviet criminal law] (186). Saratov: Saratov University Publ.
9. Rarog, A. I. (2008). *Spravochnik sud'i po klassifikatsii prestupleniy* [Judge's Handbook of Crime Classification] (227). Moscow: TK Welby; Prospect Publ.
10. Toshpulatov A.I. (2023) *Jinoyat huquqi prinsiplari: nazariya va amaliyot* [Principles of Criminal Law: Theory and Practice]. [Doctor of Law Dissertation, Tashkent State University of Law] (147).
11. Ugolovnyy kodeks Federativnoy Respubliki Germanii (2023, May). [Criminal Code of the Federal Republic of Germany]. <https://constitutions.ru/?p=24969>
12. Voroshilin, E. V. & Kriger, G. A. (1978). *Sub'yektivnaya storona prestupleniya* [The subjective side of the crime] (76, 11). Moscow: Moscow University Publ.
13. Veklenko, S. V. (2003). *Vinovnoe vmenenie v ugovnom prave* [Guilty imputation in criminal law]. [Doctoral Dissertation] (354). Omsk.
14. Zhalinskiy, A. & Rorikht, A. (2001). *Vvedenie v nemetskoe pravo* [Introduction to German law] (594). Moscow.
15. Zotova, A. A. (2021). Znachenie motiva i tseli v otsenke sub'yektivnoy storony prestupleniya v sovremennom ugovnom prave [The importance of motive and purpose in assessing the subjective side of a crime in modern criminal law]. *Novizna. Eksperiment. Traditsii [Novelty. Experiment. Traditions]*, 1. <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-motiva-i-tseli-v-otsenke-subektivnoy-storony-prestupleniya-v-sovremennom-ugolovnom-prave/>

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 5-SON

VOLUME 5 / ISSUE 5 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.5.